

RÉGI PESTI KÖNYVKERESKEDŐK.

(Harmadik közlemény.)

III.

Trattner János Tamás és utódai, Pauer János Mihály, id. és ifj. Kiss István.

(1783—1817.)

TRATTNER Tamás bécsi udvari könyvnyomtató, aki abban az időben egyike volt Ausztria legtekintélyesebb vállalkozóinak, 1782 február 26-án azt kérte az uralkodótól, hogy mint magyar honos Pesten, az ország központjában (in Pesth als in dem Mittelpunkt des Königreiches) könyvnyomdát, betűöntő műhelyt és könyvkereskedést alapíthasson. Ezt a tervet az akkori egyetlen pesti könyvkereskedés tulajdonosai, WEINGAND és KÖPFF 1782 május 11-én a pestvárosi tanácshoz intézett beadványukban¹ hevesen ellelenezték, mert a dúsgazdag TRATTNERRAL szemben joggal féltették üzletük fennmaradását. Rámutattak arra a szorgalmas és kitartó munkára, mellyel üzletüket felvirágoztatni sikerült s amely eredmény TRATTNER megtelepedése esetén kockán forgott volna.

A beadvány nem járt eredménnyel, mert 1783 január 26-án a helytartótanács közölte az engedély megadását. A könyvkereskedőket azonban TRATTNER megtelepedésével nem érte károsodás, mert TRATTNER a súlypontot a könyvnyomtatásra helyezte s ámbár könyvkereskedést is alapított, az nem tudott sokáig fennmaradni.

TRATTNER János Tamás pesti könyvkereskedését üzletvezetők kezelték, kiknek elsejéről FINGERHUTH Adolfról csupán annyit tudunk, hogy 1783 elejétől kezdve vezette az üzletet, 1786 nyarán elhagyta az állását s KÖPFF özvegyének az üzletét vette át. Utódja az augsburgi származású KAIL Ambrus lett, aki 1786 augusztus 10-én

¹ Pestvárosi levéltár. Int. am. 6184.

vette át az üzlet vezetését s akivel TRATTNERnek rövidesen kellemetlen összeütközései támadtak. KAIL Ambrus szolgálati szerződését azon levél pótolta, melyet 1786 július 23-án kapott TRATTNERTÓL hozzá intézett emlékiratára. E levélben bőségesen kifejtette TRATTNER, hogy szolgálati szerződést egyetlen alkalmazottjával sem köt, mert az ilyen szerződések rendszeren kellemetlen összeütközésekre vezetnek s megkötik a munkaadó kezét. Az ő alkalmazottai szabad emberek, kik mindenkor elhagyhatják alkalmazási helyüket, ha jobb állást találnak. Azt azonban kiköti, hogy hat hónappal előbb tartoznak felmondani, mert utódról kell gondoskodnia s az üzleti leltárt is fel kell vennie. Viszont ő maga is hat hónapi felmondással él alkalmazottaival szemben, hogy lehetőséget adjon nekik az elhelyezkedésre. Ettől csupán akkor tér el, ha hűtlenség érné őket, mert ez esetben azonnal elvesztik az állásukat.

A fizetést illetőleg 300 frt fixumot s haszonrészesedést biztosít számára, amely utóbbival együtt évi fizetése elérheti az 500 frtot. A haszonrészesedés mérvét azért nem tudja meghatározni, mert az üzlet el van hanyagolva s rendbehozása körütekintő munkát követel. Lakást nem hajlandó adni az üzletvezetőnek, mert az évi 300 forintból arra is telik. Utiköltségül 3 aranyat ad, ami elegendő, mert a hajón való utazás költségei 2 aranyból kitelnek. KAIL halála után felesége és gyermekei számára semmit sem hajlandó biztosítani, ha azonban pesti tartózkodása alatt elhalna s szolgálatát mindvégig hűségesen teljesítené, az Augsburgba való visszaköltözés költségeire hajlandó számukra hat aranyat kilátásba helyezni.

A szolgálati feltételek elég szigorúak voltak s a fizetés nem mondható fényesnek, mert az üzletvezetők évi díjazása még Pesten is legalább évi 500—600 frt volt, amit KAIL csupán a haszonrészesedéssel érhetett el, ezt azonban TRATTNER feltételekhez fűzte. Ugy látszik, hogy TRATTNER rendkívül szűkmarkú munkaadó volt, aki alkalmazottaival ridegen és könyörtelenül bánt. Nem lehet tehát csodálkoznunk azon, hogy KAIL nem sokáig maradt meg a TRATTNER szolgálatában, hanem más megélhetési lehetőséget igyekezett magának biztosítani. Pedig jó könyvkereskedő lehetett, mert 1786 november 6-iki levelében maga TRATTNER is elismeri, hogy szor-

galmával fellendítette az üzletet (durch dessen Fleiss hat sich mein dortiges Handlungsgeschäft wirklich verbessert).

TRATTNER Tamás 1787 július 14-iki levelében elfogadta a KAIL Ambrus felmondását s 1787 augusztus 2-án megbízást adott a titkárának, GEBEL Ágostonnak, hogy volt pesti üzletvezetőit, FINGERHUTH Adolfot és KAIL Ambrust számoltassa meg s KAIL Ambrus helyére állítsa PAUER János Mihályt üzletvezetőül. GEBEL Ágoston 1787 augusztus folyamán Pestre érkezett, KAIL helyére PAUER János Mihályt állította s a könyvelési tételek felülvizsgálata alapján KAIL Ambrussal szemben a hűtlen kezelés vádját emelte. Ezzel azonban nem elégedett meg, hanem hivatkozással KAIL vagyontalanságára és esetleges szökésére, 1787 szeptember 28-án kieszközölte a pestvárosi törvényszéknél, hogy KAIL Ambrust letartóztatták s 4 héten át fogva tartották.

A letartóztatás az akkor érvényben volt osztrák jog alapján történt, amelyet záros határidőn belül a törvényszékhez intézendő keresetben indokolni kellett. Ezt TRATTNER képviselője elmulasztotta s a bebörtönzött KAIL Ambrus ügyvédje útján 1787 október 22-én erre hivatkozva kérte a pestvárosi törvényszéket, hogy bocsássák szabadon s ítéljenek meg számára kártérítést. A pestvárosi törvényszék 1787 október 24-én kelt ítéletében helyt adott a kérésnek, elrendelte a 28 napon át fogvatartott KAIL Ambrus szabadonbocsátását, TRATTNER Tamást pedig 137 frt 50 krban elmarasztalta, amiből 9 frt 20 kr esett élelmezési költségekre, 28 frt elmaradt munkadíjakra, 100 frt a meghurcolás címén ért kár megtérítésére s 30 kr törvénykezési költségekre. Ez ítélet ellen TRATTNER Tamás felfolyamodással élt ugyan s KAIL újabb elfogatását követelte, a királyi tábla azonban 1788 február 4-én elutasította a fellebbezést.

Most aztán KAIL Ambrus sürgetni kezdte a megítélt kártérítésnek bírói úton való behajtását, amit a pestvárosi törvényszék el is rendelt s BORÁROS József tanácsnok 1788 február 16-án megjelent a TRATTNER pesti boltjában, ahol PAUER Mihály üzletvezető egy 120 frt értékű *Bullarium Romanum*ot jelölt ki lefoglalásra. KAIL ügyvédje azonban ezzel nem elégedett meg, hanem a lefoglalt könyv elárverezését sürgette, amit a törvényszék 1788 február 18-án el is

rendelt. Árverésre azonban nem került a sor, mert TRATTNER ügyvédje kifizette a megítélt összeget,¹ amit a törvényszék azonnal átadott KAIL Ambrusnak. Ez ellen TRATTNER Tamás 1788 június 17-én ismét felfolyamodással élt s a pénznek bírói letétbe helyezését követelte, a királyi tábla azonban 1789 május 25-én jóváhagyta a pestvárosi törvényszék rendelkezését.²

TRATTNER Tamás KAIL Ambrus elleni követelését először közgazgatási úton kívánta érvényesíteni, miután azonban innen bírói útra utasított, 1788 február 26-án a pestvárosi törvényszék elé vitte az ügyet s KAIL Ambrust hűtlen kezeléssel vádolta meg. Beadványában úgy adta elő a dolgot, hogy KAIL Ambrus 1787 május 8-án felmondott neki, mire titkárával felülvizsgáltatta az üzleti könyveket s ez alkalommal 458 frt értékű kárt állapítottak meg. Erre támaszkodva azt követelte a törvényszéktől, hogy vagy állíttasson KAILal kezes maga helyett, vagy pedig helyeztesse újból őrizet alá.

E beadványra 1788 február 24-én KAILÉRT ügyvédje, DOMOKOS József vállalt szavatosságot; KAIL pedig 1788 március 4-én beadott elleniratában kimutatta, hogy az üzletet munkaadója megalégedésére vezette, joga volt tehát a felvett s kifogásolt üzleti haszonrészesedésre. Kimutatta továbbá, hogy havonként elszámolásokat adott be s a kifogásolt tételeket szó nélkül elfogadták. Kimutatta végül, hogy az üzlet átvételekor sokkal több adósságot talált, nem lehet tehát kötelezni, hogy az előtte keletkezett adósságokat behajtsa. Rámutatott ezenkívül arra is, hogy a TRATTNERREL támadt vitája alatt LINDAUER József müncheni könyvkereskedőtől és STACHEL József bécsi könyvkereskedőtől is kapott alkalmaztatási ajánlatokat, amelyeket TRATTNER hajszája miatt nem fogadhatott el.

A pestvárosi törvényszék erre 1788 április 18-án úgy döntött, hogy KAIL Ambrust a vádak alól teljesen felmentette, mert a hűtlen kezelést TRATTNERnek nem sikerült bebizonyítani, a pénztárból felvett összegek joggal megillették s a régi üzleti tartozások behajtására nem kötelezhető.

A GEBEL Ágoston által 1787 szeptember 13-án kifogásolt

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. am. 684.

² Pestvárosi levéltár. Int. am. 1343.

nagyobb tételek egyike az volt, hogy az utolsó hónapban KAIL Ambrus 6 hónapi fizetés címén 112 frtot vett ki a pénztárból, holott akkor már el volt bocsátva. A másik tétel az a 216 frt volt, melyet már előbb haszonrészesedés címén felvett, holott ezt munkaadója nem engedélyezte számára. Ezzel szemben KAIL Ambrus 1787 szeptember 28-iki elleniratában azt vitatta, hogy öt évi 200 frt haszonrészesedés joggal megillette, mert TRATTNER 1786 július 23-iki levele azt biztosította számára s enélkül nem is foglalta volna el állását. A 6 hónapi fizetést pedig azért vette fel a pénztárból, mert 1787 május 8-iki felmondó levelére csupán 1787 július 14-én kapott választ, a felmondás tehát csupán akkor lett jogerős s TRATTNER már idézett levele 6 hónapi felmondási időt kötött ki, amely idő alatt tartozott szolgálatot teljesíteni s fizetés is járt neki.

A kifogásolt könyvelési tételek megtérítésén kívül azt is követelték tőle, hogy szolgálati utasítása értelmében az üzletvezetősége alatt keletkezett 1707 frtnyi künnlévőségeket hajtsa be. Ezzel szemben KAIL Ambrus azzal védekezett, hogy TRATTNER már előtte körlevélben hívta fel a vidéki könyvkötőket a vásárlásra s hatósági igazolás esetén hitelt helyezett számukra kilátásba. Ő csupán azoknak hitelezett, akik elődjénél is hitelt élveztek s sokkal nagyobb összegű künnlévőségeket vett át, mint a mennyi utána maradt.

Ezt aktszerűleg is bizonyítottnak kell tekintenünk, mert a bécsi főkönyvelőség 1786 szeptember 9-én kelt kimutatása szerint FINGERHUTH Adolf 1786 augusztus 9-én történt kilépésekor a következő adósságok állottak fenn:

- Br. SCHAFFRATH piarista 7 frt 30,
- SCHMALÖGGER József színész 4 frt 45,
- MANCINI újlaki káplán 1 frt,
- CENTNER pesti ujságíró 4 frt 25,
- DIEPOLD budai könyvkereskedő 21 frt 13,
- WEINGAND és KÖPFF 475 frt 42,
- KIEBLING budai könyvkötő 57 frt 50,
- KISS óbudai könyvkötő 55 frt 1,
- GERGELY losonci könyvkötő 144 frt 24,

WEIDINGER pécsi könyvkötő 58 frt 56,
 KOPPI pesti tanár 28 frt 10,
 TRATTNER Mátyás Pesten 111 frt 9,
 MITTENDORFER eszéki könyvkötő 186 frt 38,
 LAKICS budai igazgató 11 frt 45,
 STANGY pesti piarista 23 frt 15,
 VINCENTI Pesten 1 frt 29,
 BAUMEISTER veszprémi könyvkötő 10 frt 56,
 ANGERMANN péterváradi hitoktató 70 frt 18,
 DINSKY pesti könyvkötő 59 frt 28,
 WOZAR mármharosszigeti gyógyszerész 84 frt 21,
 VERES Márton kecskeméti könyvkötő 3 frt 36,
 MOLNÁR miskolci könyvkötő 3 frt,
 SAXENHOFER toponári könyvkötő 94 frt 23,
 HELM pesti orvosnövendék 5 frt 29,
 VERSEGHY pesti pálos 1 frt 30,
 JAKAB pesti piarista fráter 9 frt 49,
 ECHTERLING budai könyvkötő 51 kr,
 DIEL budai könyvkötő 5 frt 6,
 KETSKEMÉTI komáromi könyvkötő 13 frt,
 KELLER budai tanár 43 frt 20,
 HOCHMEISTER nagyszzebeni könyvnyomtató 21 frt 40,
 INTZE pesti orvosnövendék 112 frt,
 LOVAS berencsi könyvkötő 15 frt 36,
 KÚN losonci könyvkötő 18 frt 32.

Ez összesen 1768 frt 7 krt tett ki s ezzel szemben a KAIL
 1787 október 12-én kimutatott künnlevőségei csupán 1707 frt 53 krt
 tettek ki, amelyek a következőleg oszlottak meg :

ANGERMANN péterváradi hitoktató 12 frt 14,
 BAUMEISTER veszprémi könyvkötő 53 frt 24,
 Gr. BATTHYANY 11 frt 42,
 BAYTAI Antal 2 frt,
 BRUNDHUBER tanár 2 frt 6,
 Selmezbányai igazgató 38 frt 11,

- DIEPOLD és LINDAUER 34 frt 57,
DINSKI Antal Pesten 55 frt 12,
Pesti szeminárium igazgatója 4 frt 44,
DIEL budai könyvkötő 5 frt 24,
ECHTERLING aradi könyvkötő 9 frt 45,
ECHTERLING budai könyvkötő 12 frt 53,
GERGELY losonci könyvkötő 87 frt 10,
Gr. GYULAY Sámuel Pesten 10 frt 1,
HOCHMEISTER nagyszebeni könyvnyomtató 67 frt 19,
JUNG pesti építőmester 1 frt 30,
JESZENSZKY kapitány 6 frt 8,
JAKAB piarista fráter 14 frt 58,
KISS óbudai könyvkötő 250 frt 29,
KAULITCKY újvidéki könyvkötő 1 frt 21,
KIEBLING budai könyvkötő 49 frt 25,
KÚN losonci könyvkötő 62 frt 44,
KAUFMANN papirkereskedő 1 frt 5,
KOLNUCHICH pesti piarista 1 frt 15,
KÖPFF könyvkereskedés 33 frt 55,
LANG székesfehérvári könyvkötő 19 frt 37,
LOOSY pesti tanár 3 frt 24,
MOLNÁR miskolci könyvkötő 4 frt 45,
MITTENDORFER eszéki könyvkötő 86 frt 10,
Pestvárosi tanács 1 frt 48,
NEU mérnökkari főhadnagy 3 frt 2,
NEUMANN könyvkötő 65 frt 28,
OKOLICSÁNYI pesti joghallgató 2 frt 48,
A kapucinusok portása 6 frt 13,
PONGRÁCZ őrnagy 1 frt 52,
RUCSKOVITS miskolci kereskedő 43 frt,
RITTER eszéki kereskedő 9 frt 16,
RATH korrektor TRATTNERNÁL 3 frt 5,
RISO pesti kereskedő 15 frt 18,
SCHAFFRATH piarista 2 frt 16,
SVORÉNY tanár 3 frt 39,

STANISAVLYEVITS péterváradí hadnagy 14 frt 28,
 SATTELBERGER mokriini postamester 4 frt 39,
 SCHEIBEL pesti takácsmester 2 frt 23,
 SCHMIEDBAUER 2 frt,
 SCHLEGEL 32 frt 37,
 TRATTNER pesti könyvnyomtató 37 frt 16,
 WEIDINGER pécsi könyvkötő 22 frt 1,
 WOZAR mármaroszigeti gyógyszerész 130 frt 9,
 WEINGAND könyvkereskedő 328 frt 1,
 WEINGAND és KÖPPF 26 frt 14,
 VERES Márton kecskeméti könyvkötő 1 frt 30.

Amint KAIL Ambrus 1788 március 7-iki elleniratának egyik mellékletéből láthatjuk, az adósságokból 352 frt 52 krt maga GEBEL Ágoston hajtott be, az új üzletvezető kezéhez befolyt 1067 frt 57 kr s KAIL megtérített 34 frt 7 krt, tehát a bírói ítélet meghozatala előtt az adósságok túlnyomó része elintézést nyert.¹ Úgy látszik, hogy igaza lehetett KAILnak, aki az egész hajsza okául azt jelölte meg, hogy könyvkereskedői jogot szándékozott szerezni Pesten s TRATTNER ezt mindenáron meg akarta akadályozni.

A kedvezőtlen kimenetelű per és a rossz üzleti eredmények arra indították TRATTNER János Tamást, hogy Pesten megalapított könyvnyomdáját és kereskedését feladja. A pesti könyvnyomdáról már megírtuk, hogy azt 1789-ben TRATTNER Mátyás ugyancsak TRATTNER János Tamás nevű fiának, aki keresztfia volt, ajándékozta, de a nyomdát egyelőre az atya, TRATTNER Mátyás vezette.² Ugyanígy tett pesti könyvkereskedésével is, amelyet ugyancsak 1789-ben üzletvezetőjének, a pesti származású PAUER János Mihálynak adott át, aki viszont TRATTNER Mátyás sógora volt s így az üzletátruházás családi okokkal is magyarázható. PAUER János Mihály már a pestvárosi tanács 1789. május 16-iki jelentésében a TRATTNER-féle könyvkereskedés tulajdonosaként szerepel³ s 1790. április 7-én pesti polgár lett. Könyvkereskedői pályafutásáról nem sokat tudunk,

¹ Pestvárosi levéltár. Proc. civ. 1739. sz.

² Magyarországi könyvnyomtatás stb. 13. l.

³ Pestvárosi levéltár. Int. am. 3157.

egyetlen nyomtatásban fennmaradt könyvjegyzéke¹ azonban arról tanuskodik, hogy csaknem kizárólag német és francia könyvekkel kereskedett. Nagy üzleti eredményeket így sem tudott felmutatni, könyvkereskedése már 1795-ben eladás alatt állott, utóbb pedig teljesen tönkrement.

A PAUER János Mihály csódtömegének jelentős részét a pápai származású s református vallású Kiss István könyvkötő vásárolta meg, ki Óbudáról költözött ide s 1799 augusztus 24-én már polgárjogot is kapott. Kiss István soha nem lett hivatásos könyvkereskedő, mert ehhez hiányzott a szakképzettsége, hanem mint könyvkötő részben műhelyében, részben vidéki vásárokon árusította könyveit. Többre becsülték azonban a közönséges könyvkötőknél, mert kollektív fellépések alkalmával őt is mindig felvették a hivatásos könyvkereskedők sorába.² Hozzá könyvkiadói működést is fejtett ki, ami könyvkötőknél rendkívül ritka volt.

Kiss István 1805-ben meghalt s halála után özvegye és hasonnevű fia folytatták az üzletet, mely a piaristák épületében volt elhelyezve. 1816-ban az özvegy és ifj. Kiss István különváltak, az özvegy József nevű fiával tovább is a régi helyen maradt, ifj. Kiss István pedig a Kígyó-utcában nyitott új üzletet.³ Ifj. Kiss István vállalkozása azonban rosszul ütött ki, mert 1817. március 7-én meghalt s adósságokkal terhelt üzlete árverés alá került.

Meg kell jegyeznünk, hogy ifj. Kiss István kezdetben mint könyvkötő foglalkozott könyvárusítással s csupán kevéssel halála előtt, 1816 június 12-én folyamodott könyvkereskedői jogosítványért azon indokolással, hogy atyjához hasonlóan a nemzeti irodalmat kívánja istápolni (promotionem nationalis Hungaricae literaturae pro objecto habente). Kérését azzal is támogatta, hogy anyjával egyetemben résztvett a STROHMAYER könyvkereskedői jogosítványának megvásárlásában, de egyébként is csökkent a pesti könyvkereskedések száma, mert ifjabb INSTITORIS csödbe jutott.

¹ Verzeichniss von grösstentheils neuen Büchern, welche bey Johann Michael Pauer Buchhändler in Pest zu haben sind. 1795. (24 + 16.)

² Pestvárosi levéltár. Rel. am. 2263.

³ Hazai és külföldi tudósítások 1816. szept. 16-iki sz.

Ezzel szemben a pesti könyvkereskedők (KILIAN György, EGGENBERGER József, HARTLEBEN Adolf, LEYRER József, IVANICS Zsigmond és MÜLLER József) 1846 július 6-án kelt nyilatkozatukban a könyvkereskedők nagy számát hangsúlyozták, amit, szerintük, az egymásutáni csődök is igazolnak. STROHMAYER könyvkereskedői jogát is csupán azért vásárolta meg 1808-ban négy pesti könyvkereskedő, hogy ezzel is csökkentse a jogosítványok számát.

Ilyen értelemben készült HOFFMANN Antal tanácsnok 1816 július 6-i jelentése is, mely szerint ifj. KISS István a többi könyvkötőhöz hasonlóan úgysis jogosítva van arra, hogy *imakönyvekkel, tankönyvekkel* és *kalendáriumokkal* kereskedhessék, ebből meg lehet élni. Hogy a fennálló 7 könyvkereskedés, 1 antiquariatus és 2 kölcsönkönyvtár egészen elegendő a közönség könyvszükségletének kielégítésére, azt STROHMAYER, LINDAUER, PAUER, MEISSNER és INSTTORIS üzleti bukása is igazolja s épen a további bukások megakadályozására vásárolta meg 1808 július 6-án négy pesti könyvkereskedő, köztük özv. KISS Istvánné is, a STROHMAYER jogosítványát.

Ez érvek hatása alatt történt, hogy a pestvárosi tanács nem adta meg ifj. KISS Istvánnak a könyvkereskedői jogot s mindvégig csak könyvkötő maradt.¹

Ifj. KISS István özvegyén GYÖRFFY Rózánnak kívül két gyermeket hagyott hátra, kik közül Júlia 7 esztendő, Teréz pedig 5 esztendő volt. Hagyatéki leltárát 1817 július 8-án vették fel,² amely alkalommal ingóságait és könyveit 6147 frtra értékelték s ebből a könyvekre és üzleti berendezésre 5481 frt esett. Túlhaladták ezt adósságai, melyek összegét 6334 frtban állapították meg s így az örökösöknek semmi sem jutott a hagyatékból. Különösen váltóra felvett kölcsönei tettek ki sokat. KOVÁTS Juditnak 1893 frttal, PFINGSTL Mihály belvárosi apátplébánosnak 667 frttal, MOGER és PFEFFERnek 543 frttal, özv. TÖRÖKNÉnek 456 frttal, CSIZMADIA Sándornak 521 frttal, a LANDERER-örökösöknek 325 frttal, gr. KEGLEVITS Ádámnak 215 frttal, TRATTNER Jánosnak 186 frttal, SZOMBATHELYI Gábor-

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. am. 5463.

² Pestvárosi levéltár. Test an. 346.

nak 500 frttal s ZARKA Károlynak 234 frttal tartozott, amely adóságok mind 1813 után keletkeztek.

A könyveket és az üzleti berendezést MARTIN Károly céhmester és MÜLLER Antal könyvkötőmester értékelték 1807 március 30-án. A könyvek közül először a kötött könyveket becsülték fel s értéküket 1045 frtban állapították meg. Minden munkából 1—2 példányt tartott raktáron s csupán a református fiú-ábécéskönyvből találunk a leltárban 43 példányt 8 frt 36 kr. értékben, a református leány-ábécéskönyvből 25 példányt 4 frt 10 kr. értékben, az agendából 24 példányt 1 frt 48 kr. értékben, a kis kátéből 18 példányt 3 frt értékben, a debreceni ábécéskönyvből 18 példányt 6 frt 18 kr. értékben s Buonaparte leveleiből 18 példányt 18 frt értékben.

Ez utóbbit CZÖVEK István fordította magyarra s KISS István adta ki 1816-ban. Ugyancsak KISS István adta ki 1815-ben Buonaparte életének leírását is, ami abban az időben nagyon keresett munka lehetett s kiadása KISS István üzleti érzékéről tesz tanúságot. Ifj. KISS István a könyvkiadás terén atyja nyomdokait követte, aki maga is több magyar könyvet adott ki. Id. KISS István adta ki 1804-ben VERSEGHY Ferenc *Rikóti Mátyását*, 1806-ban MÁTYÁSI József *Vélekedését a magyar nyelv iránt*, 1806-tól 1808-ig KISS János *Flora* című szépirodalmi évkönyvének négy kötetét s ugyancsak 1808-ban FLEURY apát *A hetedik elmélkedés* című művét.

Az ifj. KISS István hagyatékában talált fűzött könyvek nagyobb része is magyar munka s ha voltak is a hagyatékban idegen nyelvű munkák, azok példányszáma minden egyes esetben csekély, a magyar munkákból ellenben nagy példányszámot tartott készletben. Így VERSEGHY Ferenc *Rikóti Mátyásából* (Pest, 1804) 172 példányt, MÁTYÁSI József *Vélekedés a magyar nyelv iránt* (Pest, 1806) c. művéből 101 példányt, ZARKA *A barátságról* c. művéből (Pest, 1807) 124 példányt, ZARKA *maximáiból* (Pest, 1807) 263 példányt, CORNELIUS NEPOS *geographiai kultsából* (Pest, 1801) 101 példányt, a *Jugurta Carthagóban* c. műből 146 példányt, OTTO *Indulatok áldozattya* c. művéből 165 példányt, VERSEGHY Ferenc *Mi a poezis* c. művéből (Buda, 1793) 109 példányt, NAGY János *Magyar Aeneiséből* 118 példányt, NAPOLEON leveleiből 230 példányt s *Werner*

tengeri hajós tsendes kunyhója c. művéből 476 példányt találtak a hagyatéokban.

Bizományi könyvei is voltak s ezeket a hagyatéki leltár külön tünteti fel. Ezek a következők voltak:

PICHLER *Karolín hasonlatosságai*, ford. KELEMEN Borbála. Pest, évn. 7 péld.

FARKAS Károly: *Mulatságok*. Buda, 1805. 7 péld.

VIRÁG Benedek: *Magyar századok*. 2 k. Buda, 1808—16 5 péld.

Szülést segítő tudomány. 8 péld.

Orvosi törvénykönyv. 6 péld.

Probatétel a mai nevelésről. 77 péld.

WALLASZKY: *Conspectus reipublicae litterariae*. 2. kiad. Buda, 1808. 2 péld.

Justus LIPSIUSnak *az állhatatosságról* írt könyve, ford. BONA József. Pest, 1808. 2 péld.

Ungvárnémeti TÓTH László versei. Pest, 1816. 3 péld.

DOMBY Márton: *Csokonai Vitéz Mihály élete és munkái*. Pest, 1817. 2 péld.

VITKOVITS Mihály *meséi és versei*. Pest, 1817. 2 péld.

Csupa magyar könyv ez is, amiből arra következtethetünk, hogy ifj. Kiss István atyja példájára főleg magyar könyvek árusításával foglalkozott, amiből bizony nehezen tudta magát fenntartani. A magyar könyvek iránti érdeklődés ebben az időben még kevés volt s még évtizedek multán is erről panaszkodnak a pesti könyvkereskedők.

Ifj. Kiss István könyveinek alárvezését 1818 január 27-én, majd március 13-án is megkísérelték,¹ sőt harmadik árverési határidőt is tűzhettek ki, aminek nem sikerült nyomára találni. Az ilyen könyvanyagot nehéz volt értékesíteni, kivált ha akkora összeget akartak belőle kihozni, mint amelyet a becslés megállapított. Bizonyára potom pénzen kelt el s a hitelezők aligha jutottak hozzá követeléseikhez.

¹ Pesther Zeitung 1818. jan. 11-i sz. és Hazai és Külf. Tudósítások 1818. febr. 14-i sz.

Hasonló sorsra jutott a másik üzlet is, amelyet id. Kiss István özvegye József nevű fiával folytatott. 1821 június 6-án özv. id. Kiss Istvánné az örököstársak, t. i. özv. CsÁTHY Györgyné, HUNYADI Sámuelné és Kiss László hozzájárulásával a közösen folytatott üzletet Kiss Józsefnek engedte át s az üzletet illető adósságokat a saját pesti házára táblasztatta be. Kiss József azonban 1822-ben meghalt, s özv. Kiss Istvánné Debrecenbe költözött át a leányához, özv. CsÁTHY Györgynéhez. Kiss László ugyan megkísérelte a könyvkereskedői jogot WIGAND Ottónak eladni, a pestvárosi tanács azonban kimondotta, hogy ez a jogosítvány az özvegynek Debrecenbe költözésével megszűnt.

GÁRDONYI ALBERT.